

KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT CHICAGO
VILNIAUS UNIVERSITETAS
VILNIAUS UNIVERSITETO ŠIAULIŲ AKADEMIJA
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

ARCHIVUM *Lithuanicum* 26

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
VILNIUS 2024

Redaktorių kolegija / Editorial Board:

PROF. HABIL. DR. *Giedrius Subačius* (filologija / philology),
(vyriausiasis redaktorius / editor),
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT CHICAGO,
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Birutė Triškaitė* (filologija / philology),
(vyriausiojo redaktoriaus pavaduotoja / associate editor),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

HABIL. DR. *Ona Aleknavičienė* (filologija / philology),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

PROF. HABIL. DR. *Roma Bončkutė* (filologija / philology),
KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS

PROF. DR. *Pietro U. Dini* (kalbotyra / linguistics),
UNIVERSITÀ DI PISA

PROF. HABIL. DR. *Jolanta Gelumbeckaitė* (kalbotyra / linguistics),
JOHANN WOLFGANG GOETHE-UNIVERSITÄT FRANKFURT AM MAIN

DR. *Reda Griškaitė* (istorija / history),
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DOC. DR. *Birutė Kabašinskaitė* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETAS

PROF. HABIL. DR. *Bronius Maskuliūnas* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETO ŠIAULIŲ AKADEMIJA

PROF. DR. *Jurgis Pakerys* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETAS

PROF. HABIL. DR. *Rūta Petrauskaitė* (filologija / philology),
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS, KAUNAS

HABIL. DR. *Christiane Schiller* (kalbotyra / linguistics),
HUMBOLDT-UNIVERSITÄT ZU BERLIN

AKAD. DR. *Darius Staliūnas* (istorija / history),
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Mindaugas Šinkūnas* (kalbotyra / linguistics),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Aurelija Tamošiūnaitė* (filologija / philology),
JOHANNES GUTENBERG-UNIVERSITÄT MAINZ

PROF. HABIL. DR. *Pēteris Vanags* (kalbotyra / linguistics),
LATVIJAS UNIVERSITĀTE, RĪGA,
STOCKHOLMS UNIVERSITET

DR. *Jurgita Venckienė* (filologija / philology),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

PROF. HABIL. DR. *Wiesław Wydra* (filologija / philology,
knygos istorija / book history),
UNIwersytet Adama Mickiewicza, POZNAŃ

Turinys (Contents)

Straipsniai (Articles)

Birutė Triškaitė

Prūsijos Lietuvos kunigų 1660 m. vasario 26 d. laiškas
dėl Danieliaus Kleino giesmyno ○ 9

Birutė Kabašinskaitė

Dar kartą apie *Mišiolo* (1501) glosas ○ 33

Ona Aleknavičienė

Jono Bretkūno *Postilė* (1591) Lietuvos nacionalinėje
Martyno Mažvydo bibliotekoje (2024) ○ 51

Markus Falk, Felix Thies

Die christlichen Grundgebete im Altlitauischen II. Das *Apostolische Credo* ○ 75

Wolfgang Hock, Henrik Hornecker

Schiffsbautermini aus der Handschrift
von Chylińskis *NOVUM TESTAMENTUM* ○ 137

Giedrius Subačius

Simono Daukanto bendradarbiavimo su Mikalojumi Akelaičiu rankraščiai
(1858–1859, 1860–1864) ○ 169

Veronika Girininkaitė

Mykolo Miežinio žodyno rankraštis Vilniaus universiteto bibliotekoje ○ 235

Jurgita Venckienė

Gramatyka Litewska początkowa (1902): santykis su ankstesniais
Juliaus Šykopo lietuvių kalbos gramatikos leidimais ○ 253

Reda Griškaitė

Turovo evangelijos leidėjas Piotras Hildebrantas (1865–1871) ○ 275

Olga Mastianica

Tautinių bendruomenių žiniasklaidos poreikių legalizavimas Vilniuje
1903–1905 m.: lūkesčiai ir galimybės ○ 363

Recenzijos (Reviews)

Jūratė Kiaupienė

Recenzuojama: Kęstutis Gudmantas (par.),
Lietuvos ir Žemaičių Didžiosios Kunigaikštystės metraštis,
monografinis tyrimas ir kritinis leidimas, 2024 ○ 393

Regina Koženiauskienė

Recenzuojama: Asta Vaškelienė,
Palemono miestui ir pasauliui. XVIII amžiaus Lietuvos lotyniškoji proginė literatūra,
monografija, 2024 ○ 397

Vasilijus Safronovas

Recenzuojama: Žavinta Sidabraitė, Birutė Triškaitė,
Lituanistinio sąjūdžio XVIII amžiaus Prūsijoje atodangos 1.
Vienos šeimos istorija: Mielckes vs. Milkai, monografija, 2022;
Birutė Triškaitė, Žavinta Sidabraitė (par.),
Lituanistinio sąjūdžio XVIII amžiaus Prūsijoje atodangos 2.
Dokumentinis Milku šeimos palikimas = Die Hintergründe
der lituanistischen Bewegung im 18. Jahrhundert in Preußen 2.
Das dokumentarische Erbe der Familie Mielcke, 2019 ○ 403

Juozapas Paškauskas

Recenzuojama: Jolita Mulevičiūtė,
Regos politika. Lietuva Rusijos imperijoje, 2024 ○ 409

Viktorija Šeina

Recenzuojama: Dangiras Mačiulis, Darius Staliūnas,
Kražių skerdynės 1893 m. lapkričio 10 d., 2022 ○ 413

Roma Bončkutė

Recenzuojama: Regina Venckutė (sud., red.),
Pirmiausia aš buvau mokytojas...: Jonas Balkevičius, 2024 ○ 421

Diskusijos, apžvalgos, pastabos (Discussions, Surveys, Notes)

Kotryna Rekašiūtė

Mokslinis seminaras *Danieliaus Kleino lietuvių kalbos gramatikos:*
XVII–XIX a. kūrėjų dialogas ir lingvistinių idėjų slinkty ○ 431

Simon Fries, Henrik Hornecker, Simon Moll

Conference Report: *Zeitenwende im Baltikum und in der Baltistik*
(Turning Times in the Baltics and in Baltic Studies) ○ 437

Roma Bončkutė

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, Vilnius

Recenzuojama:

Pirmiausia aš buvau mokytojas...: Jonas Balkevičius

*Mintis ir atmintis. Filologijos fakultetas,
sudarė ir redagavo Regina Venckutė*

Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla,
2024, 495 p. ISBN 978-609-07-1029-6 (spausdinta knyga),
ISBN 978-609-07-1030-2 (skaitmeninis PDF)

Jono Balkevičiaus (1923–2000) 100-osioms gimimo metinėms rengta ir šiais metais pasirodžiusi knyga *Pirmiausia aš buvau mokytojas...: Jonas Balkevičius* talpina įvairaus žanro, įvairių asmenų, skirtingais laikotarpiais rašytus tekstus, kad „pro prabėgusio laiko šydą išryškėtų svarbieji spalvingos Mokytojo asmenybės bruožai“ (p. 8). Knygoje skaitytojas daugiausia ras atsiminimų – vaikų, anūkų, bičiulių, kolegų, buvusių studentų (p. 93–389), Balkevičiaus laiškų įvairiems asmenims (p. 393–437), bet pirmiausia – sudarytojos Reginos Venckutės pratarinę (p. 8–10) ir mokslininko biografiją „Anksti suvoktas pašaukimas“ (p. 13–24) bei Artūro Judženčio parengtą platesnę sintaksės darbų apžvalgą (p. 25–49), kurioje ypač išryškinamas monografijos *Lietuvių kalbos predikacinių konstrukcijų sintaksė* (1998) užmojis. Venckutė, jau sudariusi šios serijos dvi knygas (viena kartu su Gražina Rosiniene), ir trečiąją rengdama sugebėjo sutelkti arti 40 autorių ir kitų pagalbininkų. Rita Kivilšienė ir Jūratė Zvėgienė sudarė „Jono Balkevičiaus bibliografijos rodyklę (1948–2016)“. Ši rodyklė (p. 449–489) yra keturių skyrių. Pirmiausia chronologiškai pateiktos knygos, straipsniai, mokslinių pranešimų tezės, po to sudarytų, redaguotų ir išverstų darbų sąrašas. Apraše yra ir vadovautų disertacijų bei literatūros apie Balkevičių sąrašas. Atskirai pateiktas „Iliustracijų“ sąrašas, kur aprašytos skyriuje „Literatūra apie Joną Balkevičių“ prie bibliografinių įrašų nenurodytos paveikslų reprodukcijos ir nuotraukos. Bibliografijos rodyklės sudarytojos nurodo, kad publikacijos buvo tikrintos *de visu*, „o iš kitų šaltinių aprašyti spaudiniai pažymėti žvaigždute (*)“ (p. 451). Knygos sudarytoja, kaip rodo mokslininko sūnų (Petro ir Jono) ir anūkų (Jurgos Balkevičiūtės-Schwarz, Agnės

Balkevičiūtės-Lajienės, Jono jr.) atsiminimai ir knygoje iš šeimos archyvo paskelbtos gausios nuotraukos, rankraščių faksimilės ir dokumentai, rezultatą pasiekė glaudžiai bendradarbiaudama su Balkevičiaus šeima. Knygos dailininkė Jurga Tėvelienė ir maketuotoja Vida Vaidakavičienė gausias iliustracijas kvalifikuotai sudėjo, todėl skaitytojai, gerai pažinoję jau brandaus amžiaus Balkevičių, bus maloniai nustebinti pamatę jį nuotraukose visais amžiaus tarpsniais, įvairiose gyvenimo situacijose. Knyga apsvaistytą ir rekomenduota spaudai Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto tarybos ir dviejų recenzentų, tad yra akademinis leidinys, nors orientuotas ir į platesnį skaitytojų ratą.

Žymaus vadovėlio *Dabartinės lietuvių kalbos sintaksė* (1963) autoriaus, predikacinių konstrukcijų tyrinėtojo, baltisto, žodynų rengėjo, Filologijos fakulteto dekanas... asmenybės daugiabriauniškumas knygoje veriasi ne tik per jį gerai pažinusių asmenų pasakojimus, bet ir per paties refleksijas. Jos užfiksuotos Ferdinando Kauzono, Elonos Varnauskienės, Stefos Tamoševičienės dar praėjusio amžiaus pabaigoje vykusiuose pokalbiuose (1994, 1996, 1991) ir Irenos Elžbietos Čekmonienės interviu (1994) su Balkevičiumi ištraukoje apie iškalbą iš leidinio *Gimtoji kalba* (2004). Pokalbiai leidžia skaitytojui iš arčiau pažinti Balkevičiaus iškilą asmenybę, požiūrį į nueitą gyvenimo kelią, pajusti jo iškalbos galią, dėl kurios jis Vilniaus universiteto vadovu buvo labai vertinamas, įtrauktas į universiteto 400 metų jubiliejaus renginių organizatorius ir buvęs vienas svarbiausių tos didingos šventės „dirigentų“.

Jonas Zemvaldas Balkevičius, gimęs Lietuvos latvio Petro Balkevičiaus ir iš Vidžemės kilusios Annos Helenos Klinklavs-Balkevičienės šeimoje, visam gyvenimui buvo paženklintas gyventi ir dirbti dvikalbėje aplinkoje, derindamasis prie dviejų tėvynių poreikių. Kauno IV gimnazijoje užsikrėtęs teatru, nepatekęs studijuoti pas Borisą Dauguvietį, visą gyvenimą skyrė tikslui tapti mokytoju iš didžiosios raidės. Pasak Viktorijos Daujotytės-Pakerienės, Balkevičius „liko tarp išpūdingiausių universiteto humanitarų“, buvo „[g]yvenimo režisierius, kuriam net ir tarybmečiu, net slogioje stagnacijos atmosferoje užteko galimybių matyti žmones, jų santykius kaip amžiną sceną su besikeičiančiais veikėjais“ (p. 161).

1941 m. įstojęs į Kauno mokytojų seminariją Balkevičius „pajuto radęs savo pašaukimą“ (p. 14). Mokytojo darbas reikalavo ne tik dalykinių žinių, bet ir sukūrė poreikį „nuolatinės atidžios savistabos“ (p. 14). Namie kalbėjęs latviškai, kaime – kupiškėnų tarme, Pandėlio pradžios mokyklos mokytojos suvalkietės buvo gerai išmokytas bendrinės lietuvių kalbos (p. 53) ir gerų pedagogų dėka suprato, kad kaimo mokytojas yra jo pašaukimas (p. 54). Tad ne be reikalo ir knyga pavadinta *Pirmiausia aš buvau mokytojas...*, ir atsiminimuose be išimties vienaip ar kitaip suformuluojama Balkevičiaus kaip didžio humanisto laikysena.

Balkevičiaus vaikystės ir jaunystės tarpsnis daugiausia užfiksuotas pokalbiuose ir šeimos narių atsiminimuose. Raštingų liuteronų ūkininkų namuose, kuriuose lai-

kytasi šios konfesijos tradicijų, buvo skaitoma Biblija, periodika, o vaikams – pasakos, už blogą elgesį skiriamos saikingos bausmės, visada jaučiama tėvų meilė, buvo padėti tvirti tolesnės asmenybės savikūros pagrindai. Balkevičius pokalbiuose su žurnalistais yra saikingai atviras. Jis mielai dalijasi vaikystės ir jaunystės atsiminimais, prisimena mamos taikytus auklėjimo metodus, tėvo iškilią figūrą, pirmąsias perskai-tytas knygas, pradžios mokyklos įtaką, Panevėžio berniukų gimnazijos dvasią, studijas Mokytojų seminarijoje (1941–1942) ir Kauno valstybiniame universitete (1944–1949). Kaip sako pats Balkevičius:

Man atrodo, iš kiekvienos vaikystės ar jaunystės salos persikeldamas aš išsaugojau tai, kas man buvo miela, brangu, o nepraradau nieko. Su tuo visu bagažu keliavau toliau – su tuo, ką buvau išgirdęs, matęs ar patyręs. Visą gyvenimą mane lydi tėvelio priesakai: svarbiausia, kas suteikia žmogui džiaugsmo – nepraleista proga padaryti kitam gera (p. 71).

Balkevičiaus sūnus Petras savo atsiminimuose (p. 93–106) gerokai papildo žinias apie liuteroniškas Balkevičių ištakas, šeimoje per kelias kartas susiklosčiusias tradi-cijas.

Visi, pažinoję Balkevičių, akcentuoja jo iškalbą. Ne viename pasakojime rasime informacijos apie jo gebėjimą taikliai ką nors apibūdinti, įvardinti, pavadinti. Mes, ne vienas studijų metais gyvenę Saulėtekio alėjos bendrabučiuose, nežinojome, kad šiuo vardu ją pakrikštijo Balkevičius. Aldonas Pupkis prisimena:

Bet jis buvo ir naujojo Vilniaus kūrėjas, ypač Vilniaus universiteto patriotas: sukūrė pagaulų naujojo universiteto rajono pavadinimą *Saulėtekis* (pats pasakojo jį sugalvojęs namie žiūrėdamas į tekančią saulę), prieš universiteto 400 metų jubiliejų rūpinosi senųjų rūmų kiemų pavadinimų atkūrimu ir tam tikru jų įprasminimu. Jei neklystu, tai ir kavinė „Žaltvykslė“ buvo pavadinta jo sumanymu. Vėl prisimenu, kaip džiau-gėsi Vilniaus miesto viešojo transporto stotelių pavadinimais, kodifikuotais mūsų kalbos sekcijos žmonių. Vis kartojo ir kartojo: „Kaip gražu: Paskutinė stotelė – Stotis. Stotelė ir Stotis. Stotelė – Stotis“ [...] Mūsų kalboje jis matė daug poezijos, ją nuolat pabrėždavo per paskaitas ir įvairiomis kitomis progomis. Mokėdavo nuoširdžiai gė-rėtis gražiais posakiais, ypatingesniais žodžiais ir jų junginiais ar apskritai meniškais tekstais (p. 305).

Irenos Elžbietos Čekmonienės interviu (kiek sutrumpintas ir paredaguotas) „Joną Balkevičių prisimenant, arba iškalbos menas Lietuvoje 1945–1995 metais“ (p. 75–89) nemažai papasakoja apie Balkevičiaus požiūrį į iškalbą, kaip jis siekė oratorinio meis-triškumo. Pokalbyje Balkevičiaus išsakytos mintys ir samprotavimai apie retorikos teoriją nepasižymi profesionalumu, nes kilo iš praktikos ir sveiko proto. Primintina, kad po Spalio revoliucijos Leninas, žinodamas retorikos galią, ją buvo uždraudęs.

Tik Valstybės saugumo komiteto (KGB) aukštojoje mokykloje šis kursas buvo dėstomas, o į universitetus pamažu jis buvo sugražinamas tik 8-ajame dešimtmetyje. Tad Balkevičiui tuo metu lengviau buvo susipažinti su Antikos, Renesanso, Baroko retorika lotynų kalba, negu gauti amžininkų iškalbos tyrinėjimų studijų. Tad *taikus skaitytojas* (Simono Daukanto frazė) interviu apie iškalbą tegu skaito sovietinės realybės kontekste, kaip iš asmeninės ilgamečio „Žinijos“ draugijos lektoriaus, kasmet perskaitydavusio „po 25–30 paskaitų kalbos kultūros, oratorinio meno, etikos ir kitomis temomis“ (p. 18), patirties išaugusią „teoriją“.

Apie Balkevičiaus savikūrą ir požiūrį į žmones, į darbą, gebėjimą formuoti gerą emocinį klimatą daugiausia sužinome iš atsiminimų. Kaip konstatuoja Audronė Žentelytė, „[l]aisva, be jokios nuolankumo žymės buvo ir dekanas laikysena, visa jo ori, kone skulptūriška povyza (turbūt neatsitiktinai skulptorius Konstantinas Bogdanas pasirinko jį modeliu Danieliaus Kleino biustui)“ (p. 384). Atsiminimų dalį pradeda Balkevičiaus šeimos nariai, nes šios dalies tekstai sudėti autorių pavardžių abėcėlės tvarka. Ne visi atsiminimai rašyti specialiai šiai knygai, kai kurie paimti iš kitų leidinių. Skulptoriaus Konstantino Bogdano (1926–2011), jaunystės laikų bičiulio, atsiminimai perspausdinti iš Irenos Račkauskaitės-Petraitiienės knygos *Konstantinas Bogdanas* (2010). Skulptorius, kaip ir Balkevičius, buvo linksmas ir iškalbingas žmogus, todėl pasakojime daugiausia atsispindi anekdotinės (t. y. įsimintinos) situacijos. Nors pastebėtina, kad daugelis savo atsiminimuose papasakoja po kokią vieną kitą linksmesnę epizodą, istoriją, nes Balkevičius mokėjo ir kitus mokė „kaip linksmi prastumti laiką“ (p. 193). Atsiminimuose galime iš Balkevičiaus gyvenimo pasimokyti, kaip sudėtingose situacijose nereikia sutrikti, o pasitelkti drąsą, išmonę ir kalbą. Skulptorius Bogdanas prisimena nemažai įtampos visiems sukėlusį Balkevičiaus daktaro disertacijos, kuriai vadovavo Merkelis Račkauskas, gynimą. Disertacijos gynimo posėdžio pirmininkas, akademikas be disertacijos Juozas Žiugžda „ėmė kibiti ir raginti visus balsuoti prieš“, bet disertantas „perskaito citatą, įrodančią, kad mokslinis darbas parašytas remiantis akademiko Žiugždos nurodymais“ (p. 125), todėl pirmininkaujančiam beliko visus paraginti balsuoti „už“.

Dar nuo prodekanavimo laikų Balkevičius ėmėsis Filologijos fakulteto atstatymo darbų „visai pagrįstai galėjo būti vadinamas ir fakulteto ūkinės veiklos vadovu“ (p. 180). Draugystė su Bogdanu Balkevičiui padėjo megzti ryšius su Vilniaus dailės instituto (1944–1992) ir kitais meno pasaulio žmonėmis, kurie buvo prikalbinti atlikti vienus ar kitus Filologijos fakulteto gražinimo darbus. Taip pamažu, kaip atsimeina Adolfas Juršėnas, fakultetą papuošė Vitolio Trušio iš lauko akmenų sukurta mozaika, Bogdano sukurti lietuvių raštijos pradininkų biustai, Ramutės Jasudytės išauštas gobelenas, Antano Kmieliausko freskos (p. 214). Balkevičius ir Albinas Kentra *iungtis viribus* sukūrė patogų, jaukų ir gražų bei tautiška dvasia alsuojantį fakultetą. Kad to lietuviškumo rusų kalbos spaudimo metais netrūktų, ažuoliukas Daukanto

kieme buvo atvežtas, kaip prisimena Juršėnas, net iš istoriko tėviškės (p. 214). O koks Filologijos fakultetas be dainų? Balkevičius laikomas choro „Virgo“, kuris ir šiandien garsina universitetą, krikštateviu (p. 181).

Dažnas Balkevičiaus kolega savo atsiminimuose akcentuoja jo gebėjimą susikalbėti su universiteto vadovybe (pvz., prorektoriumi Broniu Sudavičiumi) ir marksistine-leninine metodologija ir sovietine ideologija persiėmusiais kolegomis, ginti nuo jų ir nuo saugumo darbuotojų studentus. Pavyzdžiui, Irena Bilevičiūtė, kurios prisiminimai, kiek sutrumpinti ir stilistiškai poredaguoti perspausdinti iš *Mokslo Lietuvos* (2013), prisimena, kad kartą prodekanas Balkevičius ją, jauną ir mažai dar patyrusią darbuotoją, pamokė: jei ateis žmonės ir *kyštelės raudonus pažymėjimus* reikalaudami iš paskaitos pakviesti studentą,

[r]amiausiai paimkite tą pažymėjimą, nors paprastai jie į rankas jo neduoda. Paėmusi atidžiai perskaitykite, paklauskite, kurį studentą reikia pakviesti, pavardę įsidėmėkite, bet neužsirašykite, o tada ir pasakykite, kad be raštiško rektoriaus leidimo studento kviesti iš paskaitos neturite teisės (p. 137).

Balkevičius kaip prodekanas ir dekanas, kolega ir pedagogas (Vilniaus universitete dirbo 1960–1994 m.) geriausiai atspindėtas Filologijos fakulteto darbuotojų (taip pat ir dekanato, katedrų sekretorių) atsiminimuose. Vyrauja pastebėjimas, kad Balkevičiui buvo svarbi rengiamo dokumento ne tik dalykinė, bet ir estetinė pusė. Balkevičius turėjo susikūrus dokumentų maketavimo (grafinio vaizdo) principus ir švelniai lenkdavo jų laikytis. Apie sugebėjimą vertinti aptarnaujančio personalo (tuo metu – laborančių) darbą, pasakoja ne viena darbuotoja. Dalia Dilytė, vienerius metus dirbusi Klasikinės filologijos katedros laborante, labai detalai papasakoja (p. 166–170), kokią išmonę, kokią jautrumą dėstytojams demonstravo tuometinis prodekanas Balkevičius, atsakingas už tvarkaraščių sudarymą, kad jie būtų padaryti laiku ir be klaidų. Jauną ir įdomesnių užsiėmimų turinčią darbuotoją

stebindavo Balkevičiaus užsidegimas valandų valandas sėdėti prie tos lentos dėliojant ir perdėliojant lapelius. Jis sakydavo, kad tai nuostabus, daug malonumo ir džiaugsmo teikiantis kūrybinis užsiėmimas. Pasidomėjau, ar biurokratinis prodekano darbas jam irgi patinka. Atsakė teigiamai: „Skamba telefonai, nuolatos aplink sukiojasi žmonės, juk tikrai smagu!“ Išsyk nelabai suvokiau, kas jį čia žavi, bet pamažu supratau, kad nuo nuobodžių dokumentų, raštų, beprasmių posėdžių šnekų nykumos jį gelbsti nepaprasta vaizduotės dovana: pro visą tą biurokratinį šydą Balkevičius matydavo žmones (p. 169).

Atskirą pluoštą, jei jie būtų tematiškai sugrupuoti, knygoje sudarytų tie atsiminimai, kuriuose kalba Balkevičiaus buvusieji kolegos, studentai, nukreipti į latvių kalbos ar baltistikos tyrimus. Ne vienas pateikia įdomių dėstytojo išsakytų argumentų,

kurie jaunuosius įtikino rinktis kalbotyros, latvistikos, baltistikos kryptį. Erika Sausverde, 1986 m. baigusi aspirantūros studijas Peterburge, atvykusi į Lietuvą, užėjusi darbo ieškoti į Filologijos fakultetą, patekusi į Balkevičiaus rankas, prisimena:

O, koks nuostabus buvo tas susitikimas! Aš buvau sužavėta, kaip šis solidus, korektiškas ir be galo draugiškas žmogus mane priėmė: atrodė, kad fakultetas ir Vilniaus universitetas laukė manęs visą gyvenimą, kad čia esu tokia reikalinga! (p. 324).

Balkevičius, arba *Jānis Balkevičs*, ir pats visą gyvenimą liko ištikimas latvių kalbai. Jis redagavo *Lietuvių–latvių kalbų žodyno* pirmąjį leidimą (1964), kartu su Jonu Kabelka parengė ir išleido *Latvių–lietuvių kalbų žodyną* (1977), papildė ir redagavo autorių kolektyvo parengtą antrąjį leidimą (1995), pats save paskyrė ir visą gyvenimą išliko Lietuvos ir Latvijos ambasadoriumi. Juk tai, kad latvių kultūra Lietuvoje tapo žinomesnė – nemenkas Balkevičiaus nuopelnas, rašo Janina Jakelaitytė-Binder (p. 187). Balkevičius, stiprindamas lietuvių ir latvių ryšius, inicijavo laidų ciklą apie Latviją ir latvių kalbą per Lietuvos televiziją. Jakelaitytė-Binder prisimena, kad

[t]os laidos būdavo spalvingos gana įvairių gyvenimo situacijų inscenizacijos – lietuviu ar lietuvių pašnekesiai su latviu ar latve apie save, šeimą, profesiją, valgius, lankymąsi parduotuvėse, restorane ar kavinėje, apie muziką, literatūrą, sportą ir kt. Jų scenaristas ir režisierius, žinoma, buvo Jonas Balkevičius (p. 187).

Ne vienas savo atsiminimuose akcentuoja Balkevičiaus demokratiškumą, gebėjimą laviruoti konvulsijas išgyvenančios valdžios sąlygomis. Balkevičius, patyręs ne vieną epochų kaitą, kaip rodo į knygą sugulę tekstai, neturėjo priežasčių dėl ko nors atgailauti, rašyti atsiprašymo laišku ir po Nepriklausomybės atgavimo. Kaip prisimena Albertas Sarkanis (Latvijos Respublikos laikinasis reikalų patikėtinis, vėliau – ambasadorius Lietuvos Respublikoje) 1990–1991 m. sandūros įvykius, Balkevičius stebino bebaimiškumu ir ryžtu padėti:

Jis pasiūlė mūsų įsigytą naują techniką, taip pat ir dokumentus, jei tokių esama, pervežti į Balkevičių vasarnamį Antavilių miške prie Vilniaus. Sakė, kad kopijuoklių ir kitų daiktų taip greit pas jį niekas neieškos, o technika gali praversti, jei reikėtų ką nors parengti ir išspausdinti pogrindyje (jo ryžtas ir toliaregiškumas mane tiesiog apstulbino). Ir pridūrė, kad lietuviai juk turi pogrindinės „Katalikų bažnyčios kronikos“ rengimo ir leidybos patirties (p. 321).

Balkevičiaus Sarkaniui išsakytas pastebėjimas, kad gyvenime reikia stengtis, jog detalės nei kalbotyroje, nei gyvenime neužgožtų platesnio supratimo apie tarpusavio ryšius (p. 323), matyt, buvo įprotis per ilgą laiką virtęs taisykle. Ne vienas atsiminimų autorius akcentuoja Balkevičiaus sugebėjimą greitai orientuotis, pamatyti esmę, visada pasielgti supratingai ir tėviškai.

Balkevičiaus laiškus, rašytus daugiausia Kauno IV gimnazijos draugams, po Antrojo pasaulinio karo emigravusiems iš Lietuvos (Pranui Lapei, Daliai Manomaitytei-Stephan, Ričardui Reikeniui), ir bičiuliams, gyvenusiems Lietuvoje (Antanui Ramoškai), buvusiems kolegoms (Abraomui Grosmanui, Kazimierui J. Ambrasui), Kauno IV gimnazijos mokytojui (Romanui Strielčiūnui) bei kitiems asmenims, Venckutė parengė iš adresanto archyve likusių juodraščių. Ji laiškų dalies įžangoje „Keletas bendrų pastabų“ (p. 393–396) aptaria Balkevičiaus korespondenciją, nurodo, kad daugiausia yra išlikę sveikinimo atvirukų ir laiškų iš 1970–1997 m., o ankstyvoji nebuvo išsaugota. Venckutė išskiria dalykinius laiškus su kolegomis latviais (Olger-tu Aunu, Valteriu Subatnieku, Rūta Augstkalne, Rasma Gryse ir kt.), pateikia lietuviškų Balkevičiaus jiems rašytų laiškų pavyzdžių. Sudarytoja pastebi, kad išlikę Balkevičiaus atsakymai-juodraščiai rašyti greitosiomis, nemažai yra braukymų, todėl latviškai rašytų laiškų teko atsisakyti.

Baigdamą nepaprastai daug atsiminimų sukėlusios knygos aptarimą, pridėsiu ir aš kelis savųjų atsiminimų sakinius. Studijavau 1983–1988 m. ir pirmiausia Balkevičių pažinojau iš išpūdingųjų Rugsėjo 1-osios vaidinimų. Jis sintaksės kursą mums dėstė jau neidamas dekanas (1979–1984) pareigų. Skaitydama knygą, prisiminiau, kad Balkevičiaus paskaitų konspektus (1985 m., VIII semestro) išsaugojau, susiradau ir pavarčiau. Užrašuose radau ir pratyboms skirtus tekstus, spausdintus rotoprintu, tema „Vientisinių ir sudėtinių sakinių sintaksinė sandara“. Tekstai Baltų filologijos katedros 1985 m. aprobuoti, vadinasi, visai nauji, studentams išdalinti nemokamai. Taip pat užrašuose radau ir rotoprintu spausdintą „Dabartinės lietuvių kalbos sintaksės egzamino programą“. Pagalvojau, kad iš to laikmečio turbūt vienintelis dėstytojas, kuris rado galimybę atspausdinti ir studentams padalinti šokią tokią medžiagą. Vartydama užrašus mėginau rasti užfiksuotų Jono Auksaburnio minčių, bet, atrodo, spėjau tik žymėtis su dalyku susijusią informaciją. Užrašų pabaigoje, prie įskaitos datos buvau pasirašiusi: „Gorbačov: Graždanie отменим решения Бреж., Andropova, Ч. если выживем. Meška + kupranugaris“. Šis greitosiomis pasižymėtas sakinyš išskleistas ir lietuviškai galėtų skambėti taip: „Gorbačiovas: Piliečiai, jei išgyvensime, Brežnevo, Andropovo, Černenkos įsakymus panaikinsime“. Pirmas ir paskutinis Sovietų Sąjungos prezidentas Michailas Sergejevičius Gorbačiovas (rus. *Михаил Сергеевич Горбачёв*, 1931–2022), kaip tik 1985 m. paskirtas į Generalinio sekretoriaus pareigas, dėl „atvirumo“ (*glasnost*) ir „pertvarkos“ (*perestroika*) politikos sukėlė visuotinį susidomėjimą. Tik jau neprisimenu, ar sakinį pasižymėjau Balkevičiaus paskaitoje išgirstos minties įkvėpta, ar veikiama anuometinio informacinio lauko. Šis sakinyš atspindėjo mūsų nuotaikas, kilusias po 1985 m. balandžio tezių, kuriose Gorbačiovas išskėlė valdymo reorganizavimo, ekonomikos intensyvavimo būtinybę. Mūsų pavasario nuotaikos labai jau disonavo su sintaksės pratybose atspausdinto teksto pavadinimu „Tarybų Lietuva: 40 metų po Didžiosios pergalės“. Bet

neatsimenu, kad Balkevičius, per seminarus mums analizuojant tekstą apie Lietuvos pasiekimus SSRS sudėtyje, būtų labai jau kreipęs dėmesį į turinį. Demokratiška Balkevičiaus prigimtis ir išmintis nulėmė, kad į Atgimimą žengėme visi kartu, be nuoskaudų ir priekaištų. Didelis Balkevičiaus nuopelnas, kad ir daug metų prabėgus traukia Filologijos fakulteto kiemeliai ir jaukios patalpos.

ROMA BONČKUTĖ

Tekstologijos skyrius

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Antakalnio g. 6

LT-10308 Vilnius, Lietuva

el. p.: bonckute@liti.lt

Gauta 2024 m. spalio 20 d.